

Prvotna slovenska goveda

Stare pasme goveda v Sloveniji

Valvasor (1689) v svoji drugi knjigi pogosto piše o živinoreji, kot na primer na 188. strani: »Prebivalci veliko kupčujejo z voli in drugo živino.« in na 265. strani: »... katerih prebivalci se bolj preživljajo z veliko živino kot drobnico ...«

O prvotnem govedu imamo splošne opise, ki so jih objavili: Ferčej (1996, 1998), Novak (1970), Stefančič (1966), Bleiweis (1855), Pirc (1919–1920) in drugi. Marija Terezija je z dvornim dekretom 27. januarja 1770 priporočila, da naj se goveda večjih vrst vzreja z rejo sposobnih bikov. Klavžar (1891) je opisal ljudske razmere na Tolminskem, v Brdih in na Krasu v 18. stoletju. Ob vojnem naboru na Bovškem leta 1771 so zbirali tudi podatke o tamkajšnjih razmerah in med drugim zapisali: »da je goveda v dotičnih okrajih revne rašče in da jo treba nadomestiti z večjim plemenom in pa uvesti konje.« Novak (1970) piše, da so po mnenju nekaterih stari Slovani prignali ob priselitvi dolgorogato, svetlo, enobarvno hunsko-slovansko stepsko govedo, drugi pa sodijo, da so to govedo prevzeli v Noriku. Iz teh je nastala srebrnobela do rjavorumena stara kranjska pasma. Bleiweis (1855) je ugotavljal, da je bilo kranjsko govedo večinoma majhno in da so na kravo dobili okoli 600 bokalov (1 bokal = 1,415 litra; okrog 850 litrov) mleka, ki so ga prodajali tudi v mesta. Sir so delali predvsem na gorenjskih planinah, vole za vožnjo pa prodajali na Beneško in v Furlanijo. Ferčej (1998) povzema po Pirco (1920) Hlubekov opis stanja kranjske govede:

Stanje v kmetijstvu na Kranjskem v tridesetih letih natančno opisuje Franc Hlubek, ki je bil profesor naravoslovja in kmetijstva na liceju v Ljubljani, v letih 1833 do 1840 (G. Pirc, 1920). Hlubek navaja, da je bila govedoreja tedaj v zelo slabem stanju. Krave so bile težke 250 do 400 funtov, torej 140 do 220 kg. Od krave so pridobili na leto po 600 bokalov, to je 850 litrov mleka. Za potrebe prebivalcev Ljubljane je bilo premalo klavne živine iz domače dežele. Kupovali so jo iz Panonskih dežel. Kmetje ob mestih, ki so redili krave za prodajo mleka, so krave kupovali na Štajerskem in na Koroškem. Glavni razlog za tako slabo stanje govedoreje navaja preskromne pridelke krme. Travniki in pašniki so bili izčrpani, zanemarjeni. Pridelovanje krme na njivah je bilo skromno, obremenjeno s pomanjkljivostmi v kolobarju in obdelovanju zemlje. Pomanjkljivo so zrejali mlado živino, ki je premalo odrasla do uporabe za delo ali za pripuščanje. Večina kmetov je redila več živine, kot so jo mogli zadovoljivo prerediti s pridelki krme, s slamo in z vejniki.

Znanost in praksa v govedoreji (1998, str. 10)

Opis goveda na Kranjskem je v sestavku, ki je bil za leto 1822 objavljen v Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach (1830), in opisuje kmetijstvo v okrožju Ribnica na Dolenjskem. Za govedo piše, da ga kmetje radi redijo. O goveji živini je zapisano:

Das hiesige Rindvieh ist ursprünglich von kleinem Schlage und meist rötlicher Farbe. Durch häufige Vermischung mit steyerischem Viehe hat man aber auch nun zum Theil eine Bastardrace erhalten, die zwar etwas größer ist, sich jedoch weder hinsichtlich ihrer Schönheit noch Güte auszeichnet, und überdies in der schmalen Gestalt des Hintertheils des Körpers einen wesentlichen Fehler besitzt.

Durch Stiere von der Tyroler oder von der Schweizer Bergrace, die sich beide für Gebirgsgegenden gut eignen, könnte zuverlässig eine zweckmäßige Verbesserung bewerkstelligt, und dadurch dieser Gegend eine große Wohlthat erwiesen werden.

Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach (1830, str. 69)

Prevod: Tukajšnje govedo je bilo prvotno majhno in večinoma rdečkaste barve. S pogostim mešanjem s štajersko živino so dobili deloma križance, ki so bili nekaj večji, niso pa se odlikovali niti po lepoti niti po kakovosti, v zadnjem delu telesa so bili ozki. Z biki tirolske in švicarske gorske pasme, ki so primerni za tukajšnje hribovje, so bila dosežena zadovoljiva in pomembna izboljšanja za ta področja.

V sestavku, ki ga je napisal Schanda (1838), so opisani znaki in barva premiiranih goved v letu 1829 v ljubljanskem, postojnskem in novo-meškem okrožju – Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach (1838):

Ljubljansko okrožje		
spol	barva	Posebni znaki
bik	črnosiva	bel smrček, črne noge
telica	bela	črne proge po telesu
telica	mlečno bela	
bik	črnosiva	Bel smrček in črne proge po hrbtu
telica	žemljasta	
telica	srnasta	bel smrček
bik	rdečkasta	bel rep
telica	črna	bel hrbet in rep
bik	kostanjevo rjava	
telica	rdeča	bel hrbet in rep
Postojnsko okrožje		
bik	žemljasta	
telica	pšenična	
telica	bela	
bik	rdečerjava	
telica	temnordeča	
telica	rjava	
Novomeško okrožje		
telica	siva	
telica	žemljasta	
telica	rdeča	bele proge
telica	rdeča	
bik	belo siva	
telica	črna	siv smrček
telica	železnosiva	
telica	pepelatosiva	
telica	kostanjeva	

Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach (1838, str. 59–62)

Podatki v preglednici odkrivajo »pisanost« premiiranih goved. Pojasnila najdemo že v predhodnih odstavkih, kjer se med vrsticami razbere mešanja (križanja) goveda. Ta so bila v tem obdobju povsem naključna. Niso pa še najdeni zapisi, ki bi pojasnili, koliko plemenjakov in plemenic ter katerih tujih pasem je bilo vključenih v kranjsko govedorejo v 18. in v prvi polovici 19. stoletja.

Živinoreja

Hlubek (1846) je opisal govedorejo in govejo živino na Štajerskem, kamor sta bili uvrščeni mariborsko in celjsko okrožje. Pripominja, da je težko predstaviti pravo pasemsko sliko goveda zaradi številnih križanj in ker je križance pogosto težko ločiti od čistopasemskih živali. Na koncu opisa posameznih populacij (pasem) je zaključil, da bi lahko na Štajerskem ločili naslednje pasme:

1. sivo muriško govedo (die dachgraue Mürzthaler),
2. žemljasto marijadvorsko govedo (die semmelfarbige Mariahofer),
3. lisasto govedo z belo glavo in belim vratom ter lisasto govedo z belo glavo (pri Unzmarkt) (die Kampete oder Pusterwalder und die Helmete (bei Unzmarkt),
4. pincgavsko govedo in temno rjavo grobmingersko govedo (die Pinzgauer und die dunkelbraune Gröbminger),
5. temno rjavo govedo iz Wildalpe (die schwarzbraune Race auf der Wildalpe).

Pri marijadvorski pasmi piše, da se v nekaterih okrožjih, med njimi tudi v mariborskem, pojavljajo živali, ki so rdečerjavo obarvane. V ravninah ob Sotli se pojavlja goveja živina, ki je zelo sorodna stari pasmi »kamnito govedo« (Steinvieh), temnorjava živina s sivimi hrbtnimi trakovi, ki jo imajo v celjskem okrožju za najboljšo.

Scholmayr (1872) je zapisal:

Kranjska živina izhaja iz tolikih raznovrstnih navskrižjev med sabo, da se nahajajo pri nji, izvzemši splošno podobo života, vsakovrstne različnosti barve na dlaki, črna ali bela barva kože, nébes, parkljev in rogov, ravno tako vse stopinje velikosti in teže, in da skoro ena živina v glavnih znamenjih ni podobna drugi. Kranjska živina je kot pleme brez imena, vse prizadevanje, ki je segalo celó v daljne čase, da bi se, gledé prihoda ali imena plemena, našel kak začetek, bilo je brez vsega vpeha. Pač pa se sme po vseh nahajajočih se znamenjih trditi, da so pri večem delu Kranjske goveje živine v krvi še zmiraj elementi južnega, iz ogerskih prvotnih plemenov izhajajočega plemena Hrvaškega in Slavonskega. Največ se nahaja v deželi, posebno po Dolenjskem, rumene in rumeno rudeče, in za to tudi bele

Scholmayr (1872, str. 42, 44)

Štrekelj (1907) se je spomnil na staro tolmínsko živino, ki jo opisuje takole:

Prejšnje čase je bilo po Tolmínskem staró domače pleme, ki se je odlikovalo osobito z izvenredno obilno mlečnostjo. Še sedaj se spominjam na tolmínske krave, ki so jih gonili pred kakimi 25 leti kravji prekupci mimo mojega doma v Trst. Kar po cel škaf mleka so dale. Otročaji, ki se nam je zdel polič mleka že dosti, se kar nismo mogli načuditi. Velik možak bi kravče lahko nesel, pa toliko mleka! Telesne oblike pa te krave niso imele prave. Bile so jako mičkene in tudi, kakor so možaki govorili, nič prav „vštavné“. Potrpežljive pa so bile in zadovoljive tudi. O tem sem se prepričal pri bližnjem sosedu, ki je imel tudi „tolmínko“ a revež, kakor je, ji je jako slabo stregel. Pravzaprav nič ji ni stregel, edino „fant“ jo je gonil na „gmajno“ past. Kdor je kedaj videl kraške gmajne, ta pa bo že vedel, kako se živina tu pase in koliko mora trpeti.

Štrekelj (1907, str. 371)

Prva izboljševanja in oplemenjevanja slovenskega goveda

O načrtih izboljševanja govedoreje na Kranjskem piše Umekova (2006) v delu »Kranjska kmetijska družba 1767–1787«: »Družba je pomagala pri načrtu, kako naj bi izboljšali na Kranjskem govedorejo, za kar so uvozili plemenske bike.« Podrobnejših podatkov o uvozu bikov nismo odkrili. V nadaljevanju avtorica piše: »Že z odlokom 11. januarja 1772 je vladarica izražala skrb za izboljšanje govedoreje. Deželno glavarstvo je sklenilo leta 1774, da se bo za izboljšanje pasme uvozilo na stroške erarja plemenske bike, ki naj bi se delili v prihodnjih treh letih, in sicer v vsako okrožje po trije ... Kmetijska družba naj bi naredila načrt, kako in koliko plemenskih bikov naj bi se razdelilo. Kmetijska družba je predlagala, da bi se za Kranjsko uvozilo 30 bikov, ki bi jih razdelile gosposke med podložnike, ki se zanje zanimajo. Podložnike bi morali podučiti o reji plemenske živine s podukom.« Scholmayer (1880) je v obširnem članku v Laibacher Zeitung predstavil ukrepe za izboljšanje govedoreje na Kranjskem med leti 1771 do 1877. Med drugim piše o dvornem dekretu iz leta 1807, s katerim je bilo Kranjski dodeljeno 600 goldinarjev letno za premiiranje najlepših govedi (17 premij po 50, 40 in 30 goldinarjev). Leta 1822 je izšlo »Osnanilo zesariskga kral. Ilirskiga Poglavarstva v Ljubljani« v katerem so »Postave, po kterih se bodo premilostlivo dovoljene darila vsako leto delile, de bodo na Kranjskem govejo shivino bol prav redili«. Določene so tudi lastnosti, po katerih se presoja živina za dodelitev premije. V zbirki »Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach (Krain)«, ki jo je izdajala Kranjska kmetijska družba za leta 1822–1849, je več zapisov in poročil o delitvi premij za govejo živino, tudi v smislu predlogov, da bi bilo bolje uporabiti denar za nakup plemenjakov. To je bilo predlagano dunajski vladi že leta 1816, ki pa je prošnjo upoštevala šele leta 1838. Vendar se zaradi slabe reje plemenskih bikov in prepogoste rabe – pripuščanja to ni obneslo in ponovno so vpeljali premije. Leta 1844 so spremenili določila za premiiranje goveda, tako da so razpotegnili dodelitev 600 goldinarjev na tri leta. Kmetijske in rokodelske novice (1845) so predstavile živinorejo na Tirolskem, ker »naši bravci vedo, kako visoko obrajtane so sploh goveda tirolskega plemena.« O tirolskem plemenu je tekla razprava na izrednem občnem zboru kranjske kmetijske družbe dne 5. maja 1850 (1850). Veterinar dr. Strupi je predlagal, da bi kmetijska družba »dobriga bika za pleme kupila, in ga v povzdigo goveje reje na družbinim dvoru na Poljanah za Ljubljano imela.« Pristotni nadvojvoda Janez je priporočil tudi tirolsko živino. V sestavku »Vodnik pri živinoreji« (1851) so predstavljena »plemena« goveda, ki jih delijo v tri skupine: dolinske, gorate in mešane. Za gorate kraje, kjer ni obilo krme, priporočajo tirolsko pasmo: »Tirolsko pleme je zavolj mleka obrajtano, pa nima žlahniga mesa, ima posebno debelo kožo, zato se na videz med vsemi plemeni nar hitrejši odebeli, in tudi pri slabi piči ne shujša berž.« Članek »Ali imamo res malo dobrih domačih krav za molžo?« (1854) v treh nadaljevanjih poučuje, da dobra tuja živina ne bo pomagala k izboljšanju govedi, če ne bomo uredili reje, oskrbo in prehrano. Prav zaradi teh pomanjkljivosti so domače krave po krivici na slabem glasu. Svetuje, da naj se dobra molzna živina vzredi doma in da je ni potrebno iskati na tujem. Objava »Od stanovitnosti živinskih plemen« (1855) je strokovno zanimiva s takratnimi osnovnimi živinorejskimi pravili: »Pari naj bolje živino z naj bolje in enako z enako.« V nadaljevanju je zapisano, da je pri tem potrebna stanovitnost, stalno so potrebna pravilna »plemenjenja, požlahtnjevanja« s tujimi plemenjaki skozi pet rodov, ko tako korakoma prevlada »žlahnina kri.« Skušnje (1855) povzete po Bleiweisu »o prenašanji životnih lastnost staršev na mlade« uče o »umnem plemenjenju.« Kratka novica (1855) sporoča, da so gnali skozi Ljubljano 29 švicarskih govedi, ki so po dvaindvajsetdnevnom potovanju prispele neposredno iz Švice. Namenjene so bile na graščino Lisičje. V sestavku »Živo priporočilo našim živinorejcem« (1855) je obvestilo o možnosti nakupa »prava švicarska živina za majhen denar« pri vitezu Šornu, ki se je preselil iz Švice na Lesičje nad Lavrico.

Sistemi protivetrne zaščite

ROLO SISTEMI / ROLO VRATA / PROTIVETRNI PANELI

ProFarm MODRA ŠTEVILKA Spodnja Senica 9
KOŠENINA D.O.O. 080 73 74 1215 Medvode

Stare slovenske pasme goveda sredi 19. stoletja

Zalokar (1854) je razdelil govedo v dva glavna »rodova, v velikega in pa majhnega.« Novice (1856) so objavile »Pregled mnogoverstnih govejih rodov«, ki so razdeljeni v: dolinske ali ravninske, planinske ali hribovske in v srednje ali navadne deželjske. Zanimivo je predstavljen prav slednji:

Srednji ali navadni deželjski rod.

Goveda tega rodú se bližajo včasih bolj dolinskim, včasih planinskim, večidel so mešanica, ki si jo naredi vsaka dežela po svojem. Da v tacih okoljnihah, če gospodarji ne ravnajo po vodilih umne živinoreje, se ne more nič zlahnega narediti, vsak lahko sam previdi. Ako pa gospodarji ravnajo umno, da le dobre in naj lepše domače krave plemenijo z lepimi, njim primernimi biki, pa zamorejo tudi iz domačega blaga dobro živino napraviti, in če stanovitno po teh vodilih delajo, si zamorejo izrediti tako rekoč svoj posebni rod, kakor se to vidi na nekterih grajšinah, ki so si iz domače osnove prav lepo in dobro živino.

Popisa vnanje podobe deželjskih rodov ne moremo bravcem podati, ker v teh rodovih ni nobene stanovitnosti ne v velikosti, ne v barvi, ne v nobeni drugi stvari.

dobre mlekarje so tudi tiroljske krave, in ker so bolj majhne in zadovoljne s slabo klajo, jih imajo v goratih krajih posebno radi; tudi med domačo deželjsko živino, če ravno je silo veliko slabe in zanemarjene med njo, je dokaj lepe in dobre, in ta je za domačo rejo tudi zato naj boljša, ker ni tako draga kot ptuja.

Kmetijske in rokodelske novice (1856, str. 283)

Povsem enak zapis o govejih »rodovih« je v knjigi »Nauk od reje domače živine«, ki jo je napisal Bleiweis (1858), in nekoliko razširjen s podrobnejšim opisom »rodov« v Bleiweisovi drugi knjigi »Nauk o umni živinoreji« (1871), kar povzema tudi Osterc (2008).

Novice (1857) so poročale, da je bila na dunajski razstavi podeljena srebrna mala svetinja tudi za govedo »kranjskega gorenskega rodu.« Slovenski gospodar (1868) piše o potrebi po požlahtnitvi domače živine in kot primer navaja, kako koristen je bil nakup lepih krav in bika »imenitnega koroškega rodu.«

Scholmayr (1972) je raziskoval »Goveja plemena na Kranjskem« in ugotovil, da kranjska živina izhaja iz številnih raznovrstnih, v glavnem nenačrtanih, križanj in da je kot pleme (pasma) brez imena. V zadregi, kako bi določil pasmo posameznega goveda, je naštel in opisal ljudska poimenovanja (mavra, dimka, plavka ..., skupaj 21 poimenovanj) in jih razdelil po barvi. To razporeditev raznih govedi na Kranjskem je tudi upodobil.

Scholmayr (1873, priloga)

V Naznanilih (1877) lahko beremo: »Sploh Kranjska govedina kakor pleme nima imena; bila je, predno je kmetijska družba l. 1868 začela delovati z državno podporo, razen po nekaterih kmetijah, zelo raznovrstno razkrižana. Dobro jo je zadel gospod Schollmajer v svojem poročilu o »kranjskih govedenih plemenih«, rekoč, da kranjski živinorejec svoje govedine od nekedaj ne imenuje po plemenu, temuč po barvi in ima takovih imen več nego 20.«

Štajerski gospodar (1874) piše o licitaciji plemenskega goveda v Mariboru, Celju in Gradcu. Poleg marijadvorske in muricidolske pasme je omenjena tudi marogasta gorska pasma.

Izboljševanja in oplemenjevanja slovenskega goveda v drugi polovici 19. stoletja

Stefančič (1966) povzema po Povše-tu (1908), da je kranjska kmetijska družba v letih 1860–1869 prejela od dunajske vlade podporo za nakup 226 bikov in 349 telic. V istem obdobju so premirali 41 bikov, 30 krav in 17 telic. Pasma govedi, ki jih je preko državnih subvencij razširjala Kranjska kmetijska družba, so bile pincgavsko in belansko govedo za gorate predele ter muricidolsko in marijadvorsko govedo, namenjeno za ravninska območja. Podobno sta pospeševali govedorejo kmetijski družbi V Gorici in na Štajerskem. Na Tolminsko so dodeljevali plemenske živali »beljaške« pasme (lažji tip pincgavca), na Kras najprej marijadvorske plemenjake in pozneje govedo iz Švice (Unterwalden), za Istro bike sivoromanske pasme, za slovenski del Štajerske pa bike muricidolske in marijadvorske pasme. Pušnik (2002) je v diplomski nalogi z naslovom »Pospeševanje govedoreje v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem« opisal naslednje pasme goveda in tedanje rejske ukrepe:

- svetlo noriško govedo kot prvotno govedo v krajih, ki so jih naselili Slovenci,
- koroško plavo, slovensko belo govedo,
- bohinjsko in rdeče cikasto govedo na Gorenjskem,
- cikasto govedo na Tolminskem,
- uvajanje muricidolskega goveda na Dolenjsko in Notranjsko,
- pomursko in sivopšenično govedo na Dolenjskem, Kozjanskem in Celjskem,
- uvajanje rjave pasme na Kras in na Dolenjsko,
- uvajanje reje lisaste pasme v okolico Ljubljane in v Prekmurje,
- pincgavska pasma na Dravskem polju in v Prlekiji,
- južnoštajersko govedo.

Na velikem zboru kranjske kmetijske družbe, ki je bil 24. novembra 1868 v Ljubljani, je odbornik g. Seunig poročal, da je kmetijsko ministrstvo družbi odobrilo za premije goveje živine 2200 goldinarjev in za nakup dobrih bikov 1500 goldinarjev, ki naj bi bili »iz rodu Mürške in Möllsko doline in pa Mariahoferskega.« Nekateri prisotni člani so predlagali, da bi namesto marijadvorskih bikov kupili pincgavske in zbor je sklenil, da se kupi tudi te. Schollmayr (1868) je kot odgovor na slaba mnenja o marijadvorski pasmi to opisal in predstavljal njene lastnosti v posebnem sestavku. O marijadvorski pasmi je pisal tudi Slovenski gospodar (1873). Novice (1869) so opisale pincgavsko govedo. Pernišek (1874) piše, da je za srednje hribe na Slovenskem najboljšo govedo »muriškega rodu« in za doline govedo »Labodniškega rodu.«

Glavni odbor kranjske kmetijske družbe je dne 30. januarja 1869 izdal razglas, kako se bodo državne premije za izboljšanje goveje živine na Kranjskem delile (1869). V prvem členu je določeno, za katero lepo govejo živino so bile namenjene premije. To so bile za naslednje pasme: muricidolska, belanska, marijadvorska in pincgavska. V nadaljevanju: »Če ne bi bilo lepe živine čistih teh plemen, se smejo premije dajati tudi taki, ktera se je iz dveh teh plemen ali pa iz domačega kranjskega in iz enega teh plemen zaredila. Naposled pa se smejo premije deliti tudi posebno lepim in dobrim domačim govedom.« V nadaljnjih členih so določeni kraji, kje in kdaj se bodo premije delile, višine premij, postopki ocenjevanja in zahtevane zootehniške karakteristike živine, obveze za nadaljnjo rejo premiranih živali in vodenja zapisnika, ki ga podpišejo vsi člani ocenjevalne komisije.

Živinoreja

V istem Oglasniku (1869) so določeni pogoji, pod katerimi se bodo dajali biki, ki so bili kupljeni iz državnega proračuna za izboljšanje domače živine. Pogoji so bili:

1. bik ostane še dve leti v lasti kmetijske družbe,
2. prejemnik mora bika rediti in oskrbovati na svoje stroške,
3. bika mora pripuščati na vse prignane krave brez plačila,
4. na dan ga lahko spušča samo enkrat,
5. rejec bika ima pravico, da odkloni pripuščanje na krave, ki po njegovi oceni niso primerne za pleme ali pa niso primerne za tega bika,
6. rejec bika mora zapisovati, na katero kravo in kdaj je spuščal bika; ta zapisnik mora dati konec leta potrditi in podpisati županu ter potem izročiti glavnemu odboru kmetijske družbe,
7. gospodarju krave mora ob pripustu izdati potrdilo in ob tem zaračunati 10 krajcarjev,
8. odbor kmetijske podružnice občasno pregleda bika in če niso izpolnjeni vsi predpisani pogoji, mu lahko bika tudi odvzame,
9. po dveh letih postane bik last rejca.

Na občnem zboru (1869) so poročali o državnih podporah za leto 1868 in med drugim »za povzdigo reje goveje živine«:

a) Kar se tiče premij, bila je ta delitev letos meseca maja na 5 krajev: v Ljubljani, v notranjski Bistrici, v Idriji, v Kostanjevici in Žužemberku.

Pripeljalo se je na vse kraje skupaj 34 bikov, 82 krav in 101 telica.

Na vsaki štaciji so dobili premije 3 biki, 2 kravi, 3 telice, prejelo je tedaj v vsem premije:

15 bikov, in sicer 6 čisto miricodolskega, 2 čista pingavskega, 1 belanskega (Möllthaler) rodú, 6 ostalih so bili mešane miricodolske in domače krvi, —

10 krav, in sicer 3 čistega miricodolskega, pingavskega in belanskega rodú, 7 ostalih pa s temi mešane domače krvi, —

15 telic, in sicer 3 miricodolskega, pingavskega in belanskega rodú, 7 domačega plemena, 5 pa mešane krvi.

Dotične komisije so poročale glavnemu odboru, da povsod se je zbralo obilo ljudi kmetiškega stanú in da je razdelitev premij povsod vrlo dober vtisek naredila.

b) Za denar, ki ga je družba prejela za nakup bikov, je družba s prijazno pripomočjo nekterih velikih posestnikov na Štajarskem in Koroškem, in družbe kmetijske v Salzburgu kupila 4 bika čisto miricodolskega rodú, 2 bika čistega pingavskega, 2 bika čistega marijahoferskega, 1 bika čistega belanskega rodú. In teh 9 bikov je primerno krajem razdelila po Gorenškem (5), Dolenskem (2) in Notranjskem (2), ki so jih dobili gospodarji proti temu, da so se zavezali, ž njim skozi 2 leti ravnati tako, kakor zapoveduje razglas od 30. januarja 1869. leta.

Kmetijske in rokodelske novice (1869, str. 399)

V Novicah in od leta 1884 tudi v Kmetovalcu so po letu 1869 vsako leto objavljeni razglesi o delitvi premij za govedo in o razdeljevanju, dražbah oz. nakupih tujih plemenskih bikov, krav in telic. V obeh publikacijah in v Naznanilih so objavljena vsakoletna poročila o zborih kmetijske družbe, kjer so opisane državne subvencije za izboljšanje goveje živine. Pernišek (1871) v Gospodarske listu piše o živinoreji in poudarja pomen oplemenjevanja domače živine s pravilno izbrano tujo pasmo. Podrobneje predstavi dve pasmi: »muriško in marijedvorsko pleme«. Novice (1875) poročajo, da je bilo od leta 1869 do vključno leta 1875 za »izboljšanje domačega govejega plemena« na Kranjsko vpeljano:

Pasma	Biki	Krave in telice
Muriška	138	193
Pingavska in belanska	84	156
Marijadolska	4	
Skupaj	226	349

Hitz (1875, cit. po zapisu Žan Lotrič – 2012) piše, da se pogosto sliši o prizadevanjih kmetijskih društev in drugih zavodov, da za izboljšanje domače pasme goveda kupujejo boljše pasme po tujih deželah, jih potem redijo naprej ali pa z njimi pripuščajo domačo pasmo ter na ta način vzrejene živali redijo naprej. Avtor jim očita, da nič prej ne poizvedo ali se prepričajo o vrednosti »domačega plemena«, ampak ga tako rekoč takoj obsodijo in segajo po tujem. Nadalje piše, da če že priznavamo, da so z uvažanjem boljših pasem in njihovim oplemenjevanjem domačega goveda dosegli lepe uspehe, smemo z enako pravico trditi, da smo mnogo storili in dosegli, morda celo več, z rejo domače živine, če smo v ta namen odbirali boljše plemenske živali, ki so jih pravilno krmili in oskrbovali. Kritizira nepravilno krmljenje živali. Poudarja, da molzna krava pri skromnem krmljenju ne more dati veliko mleka. O izboljševanju govedoreje v Goriško-Gradiščanski po letu 1868 poroča Samouprava (1911) in pri tem navaja:

Leta 1869. je društvo sklenilo nakupiti plemenjake križane pasme, benečanske vrste za nižino in tirolske pasme za gorati kraj.

Leta 1869. so se prodali na javni dražbi v Gorici »Murbodenski« in »Marijinodvorski« biki; toda, onega leta dežela ni še bila razdeljena v tri govedorejska okoliša. Še-le leta 1872. se je zdelo umestno napraviti razdelitev in določiti za vsak okoliš — nižino, srednjo pokrajino in gorati kraj — posebno pasmo goveda.

Istega leta se je prvič uvedla v nižini tirolska pasma, marijinodvorska pasma v srednjem okolišu in švicarska pasma v goratem kraju dežele.

Leta 1873. so se napravili poskusi s pasmo »Pinzgau« in so se kupili en bik in 4 krave; v nižini pa so uvedli savojsko pasmo in 4 krave čiste furlanske vrste z namenom, da bi žnjimi dobili vzorno živinsko pasmo.

Leta 1874. so nakupili delavno živino za nižino; leta 1877. so se ustanovile postaje za spuščanje bikov ki so jih preskrbeli s pasmo »Reggiana« za nižino, z belansko za gore, in leta 1878. se je uvedla v Furlaniji friburška pasma in v gorah, razun belanske, razne vrste rujave švicarske pasme.

Tako je imela naša dežela leta 1879. šestintrideset postaj za spuščanje bikov, in sicer

4	postaje pasme	»Reggiana«
15	postaj	»belanske«
8	»	»friburške«
6	»	»rujave švicarske«.

Leta 1899. se je nadomestila rujava švicarska pasma z gorenje inodolsko.

To čudno romanje pasem v našo deželo, ki se ni vršilo, da bi se dokazala sposobnost živine za nove kraje, marveč le, da se je bivališče goveda menjalo, se je ustavilo leta 1900.

Samouprava (1911, str. 47)

Povše (1876) meni, da je velika pomanjkljivost v govedoreji neenotna živina in predlaga:

Pri nas na Goriškem bi imeli razdeliti celo deželo v 4 živinorejske oddelke:

I. živinorejski oddelek Tominski, ki bi obsegal cel Tominski, Bovški in Cerkljanski sodnijski okraj in Kanalski.

II. živinorejski oddelek Goriški, ki bi obsegal, Gorico z okolico, Brda, Grgar-Čepovan, Trnovo in Ajdovski okraj.

III. oddelek Kraški, sod. okraja Komen in Sežana. Ta bi se razširil tudi na Tržaško okolico in en kos Istrije.

IV. oddelek „Furlanija“.

Po našem menenju bi morali za I. oddelek to je za Tominske okraje vpeljati in za izboljšanje Tominske govede posluževati se le Belanskega plemena (Möllthal-Karuthen), za IV. oddelek milauske pšenice nobarvene živine, za II. in III. morda za oba enako Marijadvorskega plemena.

Gospodarski list (1876, str. 2)

Povše (1875) je objavil v Novicah obsežno razpravo o stanju govedoreje na Gorenjskem. Po ogledu številnih govejih čred zaključuje, da državno subvencioniranje nakupa plemenskih bikov in krav različnih pasem uspešno pripomore h kakovosti goveda na Gorenjskem. Podobno kot Scholmayr (1872) je tudi on ugotovil številna mešanja in prekrizevanja. Posebej piše tudi o bohinjski živini, za katero meni, da mora za uspešno pašo na planinah ohraniti sedanje telesne značilnosti. Avtor z inicialkama F. P. (verjetno Franc Povše) je objavil članek »Ali so Muricidolske krave dobre mlekarice?« (1876), kjer je povzel podatke o muricidolski, marijadvorski in cikasti hribski pasmi. Največ mleka na enoto telesne mase dajo muricidolske krave. Kristan (1876) je v goriškem Kmetovalcu objavil v nadaljevanjih sestavkih »Živinoreja«, kjer je opisal tudi nekaj govejih pasem. V skupini planinskih pasem je predstavil bernsko, pincgavsko in belansko pasmo. Zanimivo je Poročilo o porabi državnih podpor, dodeljenih c. k. kmetijski družbi v Gorici od leta 1869 do konca l. 1875, ki ga je objavil Gospodarski list (1876). Podpore za živinorejo so prvič dobili v letu 1868 in v prvih treh letih je dobilo društvo 3000 goldinarjev, ki so jih uporabili za premije za najboljše živinorejce. Leta 1871 so sklenili, da bodo sredstva za izboljšanje domače govedoreje uporabili za nakup plemenjakov, in sicer za Furlanijo reggiansko pleme, za Kras marijadvorsko pleme in za hribovite tolminske kraje belansko-pincgavsko pleme. Leta 1871 so kupili dvanajst bikcev (marijadvorski in muriški junci), ki so jih prodali v Gorici po polovični ceni. Leta 1873 so kupili 4 živali pincgavskega in tri marijadvorskega plemena, ki so jih podelili kmetijski šoli.

Novice (1878) so povzele, kaj je Hitz pisal o bohinjski in tolminski živinoreji – opisuje bohinjsko živino in njeno prekrizevanje z belanskimi biki, tako da čistega bohinjskega rodu ni več. Novice (1879, 1880) opisujejo nastanek belanskih govedi (parjenje domače živine iz belanske doline s pincgavci), morfologijo in proizvodne sposobnosti. Povše (1881) je objavil članek »Katera goveja plemena so najprimernejša za slovenske pokrajine?« v času velikega uvažanja plemenskih govedi tujih pasem za oplemenjevanje domače živine. Opozarja, da je treba pri izbiri tuje pasme vedeti za namen uporabe – za vprežno, mlečno ali pitovno živino. V nadaljevanju je opisal posamezne tuje pasme in dodal spodbudo, da se ne sme »zametavati domačega blaga, vsaj tudi doma se tu in tam marsikaj dobrega nahaja.« O pospeševanju govedoreje na Kranjskem z uvajanjem tujih pasem (muricidolsko in belansko govedo) v letih 1874-1886 so pisali tudi v poročilih kmetijskega ministrstva (1875, 1877, 1881, 1888).

Posamezni okraji so dobili različno število plemenjakov in Povše (1886) je v zvezi s tem zapisal: »Res je, da so okraji, ki so le malo plemenjakov dobili sami krivi, vendar mora modro postopanje vedno jemati v poštev poleg revščine tudi maloskrbnost, indolenco ljudstva, katero se skuša prav z darili odpraviti. Upajmo, da bo naša kmetijska družba se tudi na te zanemarjene okraje ozrla in poskusila tudi ondot živinorejce k boljšemu dovesti.« Iz tega sestavka so podatke za Dolenjsko povzele Dolenjske novice (1887). V isti publikaciji je med vestmi (1887) sporočilo, da je kupilo »vodstvo deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu te dni bika, čistega švicškega plemena ...« Dolenjske Novice (1887) pišejo o stanju živinoreje v krškem okraju: »Goveda v tem okraju so po večini še »hrvaške buše«, nekaj pa je že goveje živine muriškega plemena.« Že naslednje leto (1888) pa za govedorejo za isti okraj poročajo: »Govedoreja kaže največ muriško pleme, pa še tudi veliko hrvaških buš; bikov je bilo 24 muriškega plemena, 19 domačega; malo drugih«. V članku »Povzdiga govedoreje na Dolenjskem« – Dolenjske novice (1891) je neznani avtor kritičen do uvajanja muricidolske pasme na Dolenjsko in se zavzema za oplemenjevanja in nakup »sivih švicarskih bikov.«

Tudi drugi kmetijski družbi, ki sta delovali na področju sedanje Slovenije – Štajerska in Goriška, sta pospeševali žlahtnenje in izboljševanje govedoreje. Slovenski gospodar (1875) poroča o prodaji bikov marijadvorskega plemena v Mariboru 25. septembra po 30 % nižji ceni. Pri tem so na kratko opisani razvoj, morfologija in gospodarske lastnosti pasme. »Goveda švicškega plemena« je opisal Rohrmann (1887) in »Govedo unterwaldskega plemena« Kramer (1887), ki meni, da je ta pasma, ki je doma v Švici, zelo primerna za večji del Primorske (Kras, del Notranjske, okolico Trsta, zgornji del Istre). Kramer (1885, 1886) piše o živinoreji na Goriškem. Za domače govedo pravi, da je zelo pomešano, vendar je lahko razločevati naslednje domače rodove: furlanskega, kraškega, tolminskega, bovškega, kanalskega in mešano živino goriške okolice in Vipavske doline. Vse rodove v nadaljevanju tudi opiše, predstavi njihove lastnosti in oplemenjevanja s tujimi pasmami. Rubbia (1888) je predstavil tri pasme govedi: beljansko, marijadvorsko in unterwaldensko. Gospodarski list (1890) objavlja mnenje društva v Kanalski dolini, s katerim sporoča, da se rejci ne morejo sprijazniti z izboljševanjem domače živine z »belanskim plemenom« in da želijo dobiti muricidolsko ali pa domače štajersko pleme. Gospodarski list (1896) poroča, da je državni mlekarški nadzornik pregledoval mlekarne in poizvedoval o živinoreji na Tolminskem. O živini sodi, da je jasno videti, kako se zaradi uvajanja belanskih plemenjakov izboljšuje domače govedo ter približuje čisti belanski pasmi. Tudi v članku »Goved belanske pasme« (1897), kjer je pasma podrobno opisana, poročajo, da se je domača živina v zadnjih dvajsetih letih, odkar kmetijska družba v gorate kraje uvaja plemenjake belanske pasme, močno izboljšala.

Kranjska kmetijska družba je po dvajsetletnem delu na izboljševanju domače goveje živine (1892) preko svoje strokovne revije Kmetovalec s posebno anketno dopisnico zaprosila dolenjske in notranjske gospodarje, da ji sporočijo, kako so zadovoljni z muricidolskim govedom. Kmetovalec (1894) je dobro opisal in slikovno (glej prilogo) predstavil pincgavsko in belansko pasmo.

V sestavku »Živinoreja, lov in ribarstvo« (1901) avtor Orožen piše, da »kranjska goved ni enotnega plemena. Prvotno pleme je bilo prej mešanica bele, rumene in rdeče pasme, a se je pozneje požlahtnilo. V gorenjsko planinsko pokrajino je postavila c. kr. kmetijska družba bike gorenjebelskega, po ostalem Kranjskem pa muriškega plemena.«

se nadaljuje